

Jakub Niedbalski*

Uniwersytet Łódzki
ORCID: 0000-0002-2803-7628

Mariola Raclaw**

Uniwersytet Warszawski
ORCID: 0000-0002-7614-0507

WSTĘP.**AKTYWNOŚĆ, PODMIOTOWOŚĆ, TOŻSAMOŚĆ –
OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI
W SPOŁECZNYCH PRZESTRZENIACH
ŻYCIA CODZIENNEGO**

Celem niniejszego wstępu jest wprowadzenie w tematykę numeru specjalnego poświęconego zagadnieniom aktywności, podmiotowości i tożsamości osób z niepełnosprawnością. Ponieważ kwestie niepełnosprawności, zarówno w dyskursie naukowym, jak i społecznej percepcji, są nieustannie dyskutowane i poddawane wszechstronnej analizie, wykształciły się różne perspektywy oraz sposoby ujmowania tych zagadnień. Przy czym kluczowe, a zarazem stojące niejako w opozycji do siebie są modele medyczny i społeczny niepełnosprawności. Pomiędzy nimi sytuuje się model biopsychospołeczny, który jednostce przypisuje rolę aktywnego podmiotu, mającego charakterystyczne cechy biologiczne, psychologiczne oraz te związane z jej społecznym funkcjonowaniem. Kluczem do tego podejścia jest działanie określane jako empowerment, oznaczające proces odzyskiwania samosteroowności i samoświadomości jednostki. Tożsamość wyrasta tu na gruncie świadomości własnej fizyczności i psychicznego potencjału, a także wiąże się z pojęciem podmiotowości, której wyrazem jest swoboda i autonomia funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami w różnych sferach życia. Dotyczy to między innymi możliwości odgrywania różnorodnych ról społecznych związanych z kulturowymi wzorcami ich realizacji, na przykład ucznia, pracownika, rodzica, małżonka itd. W związku z tym w numerze znalazły się teksty teoretyczne i empiryczne poświęcone zagadnieniom podmiotowości i tożsamości osób z niepełnosprawnością, odnoszące się między innymi do takich aktywności, jak edukacja, praca czy udział w szeroko rozumianej kulturze.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, podmiotowość, tożsamość, aktywność, modele

* Adres do korespondencji: Jakub Niedbalski, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, ul. Rewolucji 1905 r. 41, 90-214 Łódź, Polska; e-mail: jakub.niedbalski@gmail.com.

** Adres do korespondencji: Mariola Raclaw, Uniwersytet Warszawski, Zakład Socjologicznych Analiz Polityk Publicznych, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, ul. Nowy Świat 69, 00-046 Warszawa; e-mail: m.raclaw@uw.edu.pl.

WPROWADZENIE

Problematyka niepełnosprawności, zarówno w dyskursie naukowym, jak i społecznej percepcji, to zagadnienie, które nieustannie jest szeroko dyskutowane i poddawane wszechstronnej analizie. Doprowadziło to do ukształtowania się różnych perspektyw oraz sposobów ujmowania tego zagadnienia (Barnes i Mercer 2004).

Historycznie najstarszą, a współcześnie występującą incydentalnie koncepcją objaśniania niepełnej sprawności jest model moralny, który wyjaśniał występowanie niesprawności jako kary za grzechy. Niemniej wciąż jeszcze niesprawność wiąże się z poczuciem winy czy wstydu zarówno osoby niesprawnej, jak i najbliższego jej otoczenia. W rozumieniu modelu medycznego niesprawność jest skutkiem uszkodzenia lub choroby organizmu i wymaga postępowania terapeutycznego. W modelu tym rozpatruje się kwestie niepełnosprawności, biorąc pod uwagę jednostkę bez uwzględnienia pozycji osoby niesprawnej w jej otoczeniu. Model medyczny traktuje uszkodzenie jako źródło wszelkich trudności, ograniczeń i problemów osoby niepełnosprawnej oraz zakłada, że interwencja medyczna i rehabilitacja ma zasadnicze znaczenie dla ich usunięcia lub złagodzenia. Pochodną modelu medycznego jest model rehabilitacyjny, nazywany nieraz „modelem medyczno-rehabilitacyjnym”, zgodnie z którym rehabilitacja jest procesem zmierzającym do umożliwienia osobom niepełnosprawnym osiągnięcia i utrzymania optymalnego poziomu funkcjonowania fizycznego, narządów zmysłów, intelektualnego, psychicznego i społecznego między innymi dzięki dostarczaniu urządzeń umożliwiających im większą niezależność. Rehabilitowanie osób z ograniczeniem sprawności służące przywracaniu im zdolności produkcyjnej jest zgodne z założeniami modelu ekonomicznego niepełnosprawności. W ramach tego modelu osoba z niesprawnością postrzegana jest przez pryzmat ról, zadań związanych z pracą, aktywnością na rynku pracy – niesprawność jawi się zatem jako ograniczenie zdolności, umiejętności i możliwości produkcyjnych. W modelu tym koncentruje się uwagę głównie na „ograniczeniach”, „niezdolności”, nie poświęcając należytej uwagi zasobom i zachowanemu przez osoby z niesprawnością potencjałowi.

Najważniejsze cechy omówionych powyżej modeli łączy szeroko opisywany w literaturze przedmiotu model indywidualny, który opiera się na założeniu, że niepełnosprawność jest osobistą tragedią jednostki (zob. Kirenko 2007; Woźniak 2008; Gąciarz 2014). W modelu tym problem niepełnosprawności jest „umiejscowiony” w samej jednostce, a jego przyczyny dostrzega się w funkcjonalnych ograniczeniach lub psychologicznych ubytkach, będących skutkami niepełnosprawności. Jak zaznacza Barbara Gąciarz (2014: 17), rolę społeczeństwa, w szczególności instytucji publicznych, miało być w tej sytuacji zaopatrywanie osób niepełnosprawnych w środki finansowe i materialne zapewniające przeżycie, a także organizowanie instytucji zajmujących się opieką nad osobami niezdolnymi do samodzielnego życia. I jak dalej zaznacza przywołana autorka, esencją takiego podejścia do niepełnosprawności jest wyraźny podział na ludzi „normalnych” i „innych”, w tym przypadku ludzi dotkniętych uszkodzeniami ciała, z zaburzeniami funkcji fizycznych lub psychicznych, które uniemożliwiają im funkcjonowanie w taki sam sposób, jak ludziom pełnosprawnym.

Na przeciwległym biegunie sytuuje się społeczny model niepełnosprawności, który zakłada, iż niepełnosprawność nie jest spowodowana wyłącznie uszkodzeniem lub chorobą, lecz jest rezultatem sposobu, w jaki społeczeństwo wychodzi naprzeciw potrzebom ludzi o ograniczonej

sprawności. W ramach tego modelu funkcjonuje pogląd, że niepełnosprawność w znacznej mierze wynika z przeszkód i barier doświadczanych przez osoby nią dotknięte, a będących wynikiem „upośledzającego” społeczeństwa. W modelu tym przyczyn niepełnosprawności nie szuka się w jednostce, lecz w środowisku i różnego rodzaju barierach społecznych, ekonomicznych i fizycznych. Niepełnosprawność jest formą opresji społecznej, rodzajem dyskryminacji, których przezwyciężenie wymaga przede wszystkim działania społecznego, wysiłku zbiorowego, dokonania zmiany społecznej organizacji. W modelu społecznym zakłada się, że niepełnosprawność jest cechą relatywną, wynikającą przede wszystkim z charakteru interakcji pomiędzy daną osobą a środowiskiem, w którym się ona znajduje.

Swoistym pomostem pomiędzy modelem indywidualnym a modelem społecznym jest model biopsychospołeczny niepełnosprawności łączący wszystkie powyżej wskazane koncepcje. Z jednej strony odnosi się on do wymiaru indywidualnego funkcjonowania człowieka (medycznego i psychologicznego), z drugiej zaś uwzględnia szersze ramy uwarunkowań społecznych, ekonomicznych, prawnych czy kulturowych. Model ten ujmuje wzajemne relacje między jednostką a otaczającym ją środowiskiem. Jednostce przypisuje się rolę aktywnego podmiotu, posiadającego charakterystyczne cechy biologiczne, psychologiczne oraz te związane z jej społecznym funkcjonowaniem (Racław et al. 2018: 18–19). Kluczem do tego podejścia jest działanie określane jako empowerment, oznaczające proces odzyskiwania samosteroowności i samoświadomości jednostki. To zaś rzuca nowe światło na sposób rozumienia i postrzegania istoty niepełnosprawności oraz możliwości repozycjonowania osób z niepełnosprawnością w przestrzeni życiowej, zwłaszcza że zesprawowaniem kontroli nad swoim życiem, a także z poczuciem bycia podmiotem praw i obowiązków, łączy się pojęcie tożsamości (Bauman 2001). W tym kontekście tożsamość osoby z niepełnosprawnością dotyczy głównie poczucia jej odrębności od otoczenia, wewnętrznej spójności, własnej wartości, autonomii i niezależności (zob. Piotrowski 1998). Tożsamość wyrasta tu na gruncie świadomości własnej fizyczności i psychicznego potencjału, a także wiąże się z pojęciem podmiotowości, które za Zbigniewem Pietrasieńskim (1987: 249–271) rozumieć można jako „zdolność uświadamiania sobie faktu podlegania przemianom i wpływania na nie dzięki własnym, mniej lub bardziej autonomicznym działaniom”. Podmiotowość jest zatem procesem, który polega na inicjowaniu oraz rozwijaniu działalności osób niepełnosprawnych zgodnej z ich własnymi standardami i wartościami. Natomiast bycie podmiotem oznacza sprawowanie kontroli w takich wymiarze i takiego rodzaju, jak o tym decyduje jednostka (Kristen 2004: 98; Erenc 2008: 67). Paradygmat podmiotowości nastawiony jest na ujmowanie człowieka z niepełnosprawnością jako niepowtarzalnej jednostki ze wszystkimi jej mocnymi i słabymi stronami, mającej prawo do samorealizacji i rozwoju w integracji z innymi ludźmi (Stochmiałek 1994: 53–54; Sowa 2004: 27). W związku z tym podmiotowość osoby z niepełnosprawnością jest warunkiem jej obecności w świecie ludzi „normalnych”. Gwarancje podmiotowości daje tylko taki świat, w którym reguły życia społecznego są integralnie związane z traktowaniem człowieka jako odbiorcy i jednocześnie kreatora otaczających go zjawisk (Erenc 2008: 67).

Wyrazem podmiotowości osób z niepełnosprawnością jest swoboda i autonomia ich funkcjonowania w różnych sferach życia. Dotyczy to między innymi możliwości odgrywania różnorodnych ról społecznych związanych z kulturowymi wzorcami ich realizacji, na przykład ucznia, pracownika, rodzica, małżonka itd. W związku z tym chcielibyśmy zaprosić w imieniu

Sekcji Socjologii Niepełnosprawności PTS, pod której patronatem ów numer powstał, do lektury tekstów teoretycznych i empirycznych poświęconych podmiotowości i tożsamości osób z niepełnosprawnością, odnoszących się między innymi do takich aktywności, jak edukacja, praca czy udział w szeroko rozumianej kulturze.

Tom rozpoczyna artykuł pod tytułem *Praca zawodowa w życiu osób z chorobą nowotworową*, w którym Magdalena Pluta przybliży czytelnikom niezwykle istotne zagadnienie dotyczące sytuacji pacjentów onkologicznych, którzy zmagając się ze śmiertelnie niebezpiecznym przeciwnikiem, jakim jest choroba nowotworowa, starają się pozostać aktywnymi zawodowo bądź powrócić do wykonywania pracy. Jak zauważa autorka, przeszkodą są tutaj nie tylko gorsze samopoczucie czy brak sił, ale także niezrozumienie ze strony pracowników oraz pracodawców, a nawet wykazywane przez nich przejawy dyskryminacji. Z tego względu, zdaniem Magdaleny Pluty, istnieje pilna potrzeba wdrożenia działań mających na celu zmniejszenie trudności, z jakimi zmagają się pacjenci onkologiczni w powrocie do pracy. Do takich autorka zalicza między innymi powstanie interdyscyplinarnej interwencji polegającej nie tylko na prowadzeniu rehabilitacji medycznej, zawodowej i psychoedukacyjnej, ale także poszerzenie funkcjonujących już programów wsparcia, w tym organizację szkoleń edukacyjnych dla pracodawców. Zdaniem Magdaleny Pluty podejmowanie tego rodzaju działań z pewnością wpłynęłyby pozytywnie na funkcjonowanie osób chorych. Jak konstatuje autorka, wymiana informacji na temat zagadnień związanych z pracą oraz interdyscyplinarna współpraca powinny stać się powszechną praktyką w rehabilitacji zawodowej osób z chorobą nowotworową.

Kolejny artykuł autorstwa Katarzyny Król (Uniwersytet Łódzki) porusza niezwykle interesujący i jak dotąd nieznanujący szerokiego odzwierciedlenia w literaturze przedmiotu temat dotyczący wolontariatu osób z niepełnosprawnością. Autorka rysuje obraz osób z niepełnosprawnością, który przeczy stereotypowi człowieka niepełnosprawnego jako biernego, zależnego i będącego biorcą różnego rodzaju świadczeń. Zamiast tego mamy osobę samodzielną, aktywną i samemu podejmującą działania prospołeczne. Prowadzone przez Król badania są próbą odpowiedzi na pytanie o to, jakie czynniki oraz mechanizmy stoją za podjęciem działalności wolontariackiej przez osoby z niepełnosprawnością? Jedną z istotnych konstatacji autorki jest to, że tego rodzaju aktywność społeczna może pozytywnie wpłynąć na podniesienie samooceny osób z niepełnosprawnością, a także przyczynić się do większego zrozumienia ich potrzeb oraz wzrostu społecznej integracji.

Artykuł Agnieszki Woynarowskiej pt. *Być pracownikiem z zespołem Downa. Dobre praktyki wsparcia aktywności zawodowej trójmiejskich projektów „Przystanek Szekspir” i „Szekspir na Start”* przedstawia działania podejmowane w ramach projektów, których celem było aktywizowanie zawodowe osób z zespołem Downa. Jak podkreśla Woynarowska, wszystkie te działania oparte są na wierze w równość i przeświadczeniu, że zaistnienie na rynku pracy osób z niepełnosprawnością jest istotnym czynnikiem w walce z wykluczeniem i marginalizacją społeczną. Autorka, rozpatrując dobre praktyki projektów aktywizacji zawodowej, stara się przyjrzeć perspektywie osób w takie działania zaangażowanych, a więc trenerów pracy, pracodawców, współpracowników i samych pracowników z zespołem Downa. To, co zaś szczególnie ją interesuje, to poszukiwanie odpowiedzi dotyczącej tego, jak przedstawiciele wymienionych kategorii osób rozumieją pracę, a także to, jakie sensy i znaczenia nadają praktykom aktywizującym oraz jak doświadczają sytuacji pracy.

Mariola Raclaw wraz Ewą Giermanowską i Dorotą Szawarską w swoim tekście podejmuje się krytycznej oceny systemu wsparcia osób z niepełnosprawnością w Polsce. Zdaniem autorek artykułu, pomoc dla osób niepełnosprawnych w Polsce nie jest dostępna w ramach kompleksowej polityki państwa, a stanowi raczej rozproszoną, fragmentaryczną usługę opartą na projektach. Na poziomie krajowym brakuje wypracowanych i odpowiednio wdrażanych strategii wsparcia dla osób z niepełnosprawnością. Zamiast tego zachodzą w tym zakresie nieskoordynowane zmiany częściowo wymuszane ratyfikacją w 2012 roku przez Polskę *Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (Convention on the Rights of Persons with Disabilities)*, częściowo zaś będące efektem oddolnych inicjatyw organizacji pozarządowych. W artykule autorzy analizują czynniki odpowiedzialne za obecny stan rzeczy w kontekście teorii modernizacji narzuconej, podkreślając powierzchowność zmian instytucjonalnych. Jednocześnie odnoszą się do krytycznych badań polityk publicznych w których analizie poddaje się codzienne praktyki urzędników państwowych oraz społeczne konsekwencje dla ich odbiorców.

Z kolei w artykule zatytułowanym *Problemy dostępności uniwersytetów trzeciego wieku dla niepełnosprawnych seniorów* Joanna Wojtyńska podejmuje kwestie związane z sytuacją coraz liczniejszej grupy osób niepełnosprawnych, które pomimo podeszłego wieku pozostają nie tylko aktywne, ale też wykazują zainteresowanie w zakresie pogłębiania wiedzy i chęci samodoskonalenia się. Autorka na podstawie ustaleń z przeprowadzonej analizy stron internetowych uniwersytetów trzeciego wieku stwierdza, że niepełnosprawni seniorzy wciąż są grupą marginalizowaną i słabo dostrzeganą. Zdaniem Wojtyńskiej, aby zapobiegać tym negatywnym zjawiskom, należałoby zwiększyć dostępność Uniwersytetów Trzeciego Wieku dla tej grupy odbiorców. Badaczka wskazuje, że można to osiągnąć przez uwzględnienie w standardach działania uniwersytetów, a także w wymaganiach stawianych podmiotom prowadzącym działalność edukacyjną, kwestii zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Katarzyna Piątek przygląda się w swoim artykule problemom tożsamościowym i konfliktom ról, w jakie popadają kobiety z niepełnosprawnością. Według autorki pomiędzy rolami pełnionymi w sferze rodzinnej, zawodowej i społecznej a rolą osoby niepełnosprawnej pojawiają się liczne napięcia i dylematy. Kobieta niepełnosprawna staje wobec sprzecznych oczekiwań i standardów, co niejednokrotnie wymaga uruchomienia różnego typu mechanizmów adaptacyjnych. Niepełnosprawność wiąże się z niemożnością realizowania wszystkich dotychczasowych ról, rzutując tym samym na obraz siebie budowany na podstawie relacji z innymi ludźmi i ich stosunek do osoby z niepełnosprawnością. Piątek stwierdza, że sytuacja, w której jednostka staje się osobą niepełnosprawną, to moment krytyczny wymuszający redefinicję „Ja”, zmianę dotychczasowego stylu życia, realizowanych ról i relacji z innymi ludźmi.

Monika Natalia Dubiel dokonuje identyfikacji oraz analizy różnych podejść do dostępności kultury dla osób z niepełnosprawnością w Polsce. Zdaniem badaczki, można wyróżnić dwa takie modele dostępności kulturowej. Odwołując się do terminów opracowanych w dziedzinie pedagogiki specjalnej, nazywa je modelem segregacyjnym i modelem integracyjnym. Ilustracją dla owych modeli autorka czyni dostęp do dwóch festiwali w Polsce: Festiwalu Kultury i Sztuki (dla Osób Niewidomych) [Festival of Culture and Art (for Blind Persons)] i Festiwalu Kultury bez Barier [Culture without Barriers Festival].

Natomiast artykuł Jakuba Niedbalskiego (Uniwersytet Łódzki) dotyczy niezwykle ważnego, a zarazem bardzo delikatnego problemu związanego z rodzicielstwem dziecka z niepełnosprawnością. Jak podkreśla autor, życie rodzin opiekujących się osobami z niepełnosprawnością pełne jest nieoczekiwanych wydarzeń, niechcianych sytuacji oraz piętrzących się na każdym kroku trudności. Badacz koncentruje się na wskazaniu tych warunków, które są źródłem destabilizacji sytuacji rodzin z dziećmi z niepełnosprawnością. W ten sposób stara się zrekonstruować źródła zagrożeń dla poczucia podmiotowości oraz kształtowania się tożsamości rodziców dzieci z niepełnosprawnością.

Tom kończy artykuł Grzegorza Całka zatytułowany *Google Trends jako narzędzie użyteczne dla badaczy niepełnosprawności*, w którym autor przedstawił interesujące, a zarazem mało znane instrumentarium pozwalające na zbadanie popularności słów kluczowych (hasel, fraz), a także pokazujące trendy w określonym czasie oraz na określonym obszarze. W artykule zostały omówione różne sposoby wykorzystania Google Trends przez naukowców badających zjawisko niepełnosprawności. Jak podkreśla autor, sposoby te związane są nie tylko z obserwacją trendów, ale też badaniem cykliczności zjawisk, kontekstów, w jakich pojawiają się określone pojęcia oraz zmian w języku, którymi opisuje się niepełnosprawność. Z tego względu Google Trends powinno zainteresować nie tylko socjologów, ale także pedagogów specjalnych, polityków społecznych czy badaczy polityk publicznych. Jest to doskonałe narzędzie także dla medioznawców, a przykłady dotyczące języka dowodzą, że może stać się ono inspiracją również dla badaczy języka polskiego.

Różnorodność treści przedstawianych w poszczególnych artykułach pokazuje, jak złożonym i wieloaspektowym zjawiskiem jest niepełnosprawność. Jest to bowiem pojęcie, które zmienia znaczenie w zależności od czasu i przestrzeni, w jakiej funkcjonuje. Z tego względu należy je postrzegać przez pryzmat dynamiki, zmienności, ale też emergentności, które ukazują całe bogactwo, złożoność i procesualność tego zjawiska.

BIBLIOGRAFIA

- Barnes, Colin i Geof Mercer. 2004. *Disability*, Polity Press, London.
- Bauman, Zygmunt. 2001. *Tożsamość – jaka była, jest i po co?*, w: A. Jawłowska (red.), *Wokół problemów tożsamości*, Warszawa: Wydawnictwo LTW, s. 8–26.
- Ereńc, Janusz. 2008. *Bycie innym. Problem wykluczenia i izolacji ludzi niepełnosprawnych*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Gąciarz, Barbara. 2014. *Model społeczny niepełnosprawności jako podstawa zmian w polityce społecznej*, w: Barbara Gąciarz i Seweryn Rudnicki (red.), *Polscy niepełnosprawni. Od kompleksowej diagnozy do nowego modelu polityki społecznej*, Kraków: Wydawnictwa AGH.
- Kirenko, Janusz. 2007. *Indywidualna i społeczna percepcja niepełnosprawności*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kristen, Joanna. 2004. *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych a ich automarginalizacji*, w: Grażyna Dryżałowska i Hanna Żuraw (red.), *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Żak”.

- Pietrasieński, Zbigniew. 1987. *Człowiek formowany jako podmiot rozwoju*, „Psychologia Wychowawcza”, 3: 249–271.
- Piotrowski, Andrzej. 1998. *Ład interakcji. Studia z socjologii interpretatywnej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Raław, Mariola, Dorota Wiszejko-Wierzbicka i Agnieszka Wołowicz-Ruszkowska. 2018. *Byliśmy jak z kosmosu. Między (nie)wydolnością środowiska a potrzebami rodziców z niepełnosprawnościami*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Sowa, Józef. 2004. *Podmiotowy wymiar integracji osób niepełnosprawnych*, w: Grażyna Dryżałowska i Hanna Żuraw (red.), *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Żak”.
- Stochmiałek, Joanna. 1999. *Akademickie kształcenie pedagogów pracy socjalno-opiekuńczej*, w: Joanna Stochmiałek (red.), *Praca socjalno-opiekuńcza, wybrane zagadnienia*, Cieszyn: Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie.
- Woźniak, Zbigniew. 2008. *Niepełnosprawność i niepełnosprawni w polityce społecznej. Społeczny kontekst medycznego problemu*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej Academica.

INTRODUCTION. ACTIVITY, SUBJECTIVITY, IDENTITY – PEOPLE WITH DISABILITIES IN SOCIAL SPACES OF EVERYDAY LIFE

This introduction is intended to outline the topics of a special issue on the notions of activity, subjectivity and identity of people with disabilities. The matters concerning disability, both in the scientific discourse and social perception, are constantly under discussion and broad analysis, thus the different perspectives and ways of addressing them. While crucial but also somewhat opposite to each other are the medical and social models of disability. There is a biopsychological model in between them, which assigns an individual with an active subject role having some characteristics of biological and psychological nature, as well as those related to the social functioning of that individual. A key to this approach is an action called empowerment, meaning the process of regaining an individual's self-confidence and self-awareness. Identity grows here on awareness of one's own physicality and mental potential, and it is related to the notion of subjectivity, which is expressed by freedom and functioning autonomy of persons with disabilities in various life spheres. This includes the possibilities to play different social roles related to cultural patterns and their implementation, e.g. a student, a worker, a parent, a spouse, etc. Therefore, the issue incorporates theoretical and empirical texts on the matters of subjectivity and identity of persons with disability, referring to, among other things, such activities as education, work, or participation in the broadly understood culture.

Keywords: disability, subjectivity, identity, activity, models

Zgłoszenie artykułu: 9.08.2020

Recenzje: 17.08.2020

Rewizja: 19.08.2020

Akceptacja: 20.08.2020

Publikacja on-line: 30.09.2020